

LITTERATUR

»DEN SVARTA TIDSÅLDERN» I ITALIEN

Av redaktör PAUL OLBERG, Stockholm

Fascismens ideologi har med stora och utmanande gester brutit staven över frihetens och demokratiens principer. Man torde knappast göra sig skyldig till några överdrifter, om man påstår, att fascismens karaktär vida överflyglat alla antidemokratiska strömningar sedan franska revolutionens dagar. I denna mening kan man försvara tesen, att fascismen representerar en ny samhälls- och statsmentalitet. Det fascistiska systemets fenomen har självfallet givit upphov till en omfångsrik litteratur.

Bland de talrika studier, som ägnats åt fascismen, förtjänar *Giuseppe Borgeses Svart tidsålder* (Natur & Kultur, 397 sidor) en framstående plats. Författarens namn är känt vida utanför hemlandets gränser — Borgese är vetenskapsman och politiker i en person, publicist och författare tillika. Han var under en lång följd av år professor i litteraturhistoria och estetik vid Roms universitet och litterära vetenskapsakademien samt vid universitetet i Milano. 1931 lämnade han Italien, emedan han icke kunde fortsätta sin verksamhet där. De senaste åren beklädde han en lärostol vid universitetet i Chicago, och man får förmoda, att han kommer att spela en betydande roll i det befriade Italien. Borgeses bok skänker framför allt en lika innehållsrik som glänsande översikt av Italiens andliga och politiska historia från Dantes epok till Mussolinis. På grundval av denna historiska framställning utvecklar författaren, hur den fascistiska ideologien uppstått och hur den blev statsmaktens program. Borgese karakteriserar fascismens år som en period av involution. Till skillnad från evolutionen kännetecknas involutionen av en andlig och moralisk indifferens, som oundvikligen lutar åt det ondas sida. Involutionen är till sitt väsen antidemokratisk. Borgese är av den uppfattningen, att sociala och ekonomiska orsaker visserligen åtfölja men ej förklara fascismens uppsving. Den utgick så mycket mer ur den italienska mentaliteten och ur landets politiska historia. Borgese vederlägger vidare den tolkning, enligt vilken fascismen skulle vara en reaktion mot bolsjevismen. Det fanns ingen bolsjevikisk fara i Italien. Fascismens ledare får i boken vidkännas en grundlig — och må det strax tillfogas — svidande kritik. Vad t. ex. Mussolinis idéer beträffar är för honom i andens rike allt rätt, varje lära lika sannolik och lika användbar för retoriska ändamål. För övrigt var fascismen ingalunda en mans och dennes anhängares skapelse utan som sagt en produkt av de historiska förhållandena i Italien. Den som grundligt vill studera den italienska fascismens ideologiska och politiska aspekter kan näppeligen önska sig någon bättre bok än Borgeses »Svart tidsålder».

Som ett tämligen instruktivt verk rörande fascismen får man betrakta Pentads bok *Italiens röst* (Natur & Kultur, 290 sidor). Pentad är pseudonymen för fyra italienska landsflyktiga och en engelsman. I populär och översiktlig form skildra författarna Italiens politiska historia och söker utforska fascismens kärna. Särskilt beaktande förtjäna de kapitel, som skildra det inflytande Tyskland och England haft på den senaste utvecklingen i Italien. Intressant är också den väl motiverade kritik av fascismen, som skisseras i det utförliga kapitlet »Svarta döden». Till skillnad från de flesta andra verk om Italien ställes i denna bok det befriade Italiens reformprogram under debatt. Däri förutses politisk demokrati, rationell social- och näringspolitik. Vid sidan av landets återuppbyggnad på demokratisk grund pläderar författaren för att Italien bör få en ansedd plats i efterkrigseuropa. Mot många punkter i detta program kan man göra allvarliga invändningar, men det utgör trots detta ett aktningvärt bidrag till diskussionen om Italiens problem.

Till de alltigenom värdefulla arbetena om fascismen och Italiens sociala och ekonomiska förhållanden överhuvud taget hör *Ignazio Silones* böcker. Författaren är känd för svensk läsekrets genom sin roman »Fontamara» och »Bröd och vin», men han är lika visst en politisk skriftställare av rang. Ignazio Silone härstammar från en syditaliensk adelssläkt. Han studerade i katolska skolor med tanke på att bli präst. Han ändrade dock sina planer och anslöt sig blott sjuuttonårig till en socialistisk ungdomsorganisation. Av utslagsgivande betydelse för hans beslut var böndernas armod. Han ville framför allt bispringa dem. Under alla förhållanden var det kristlig människokärlek, som förde den unge Silone mot socialismens ideal. Efter första världskriget utgav Silone en veckotidning, *Avanguardia*, och startade därefter tillsammans med sin bror en tidskrift i Triest. Detta organs lokaler förstördes tre gånger å rad av fascisterna under polisens beskydd. Brodern häktades och avled i fängelset. Ignazio Silone var själv under arrest både i Italien och Spanien. Efter den fascistiska omvälvningen lyckades han fly till utlandet men återvände 1925 och bedrev tre år å rad underjordisk verksamhet under ständig fara att häktas som socialistisk propagandist. Under denna period besjälades Silone av de kommunistiska ideologierna. År 1930 bröt han med det kommunistiska partiet och slog sig ned som flykting i Schweiz, där han blev mycket litterärt produktiv. Hans ideologiska utveckling förde honom alltmer mot humanismen och den demokratiska socialismen. I detta ögonblick torde man nog närmast få betrakta Ignazio Silone som partilös socialist-etiker. Hans humana idéer genomströmmas av en stark kärlek till de lidande folken; trots sin begripliga harm över fascismens våldspolitik förmår han bevara sin objektivitet.

Bland Silones politiska studier över fascismen förtjänar framför allt tvenne att nämnas: »Der Fascismus» (Europa-Verlag, Zürich, 285 sidor) och »Die Schule der Diktatoren» (Europa-Verlag, Zürich—New York, 325 sidor). Fastän dessa böcker utgingo från trycket för åtskilliga år sedan äro de alltjämt goda källskrifter för

den, som vill studera den svarta tidsåldern i italiensk historia. I »Fascismus» skildras den fascistiska rörelsens uppkomst och dess utveckling fram till år 1934. Med respektiugivande sakkunskap redogör författaren för de sociala och politiska orsakerna till rörelsen. Han definierar — populärt uttryckt — fascismen som en produkt av klassförhållandena i Italien; i enlighet därmed behandlar han utförligt klassernas struktur och de partipolitiska motsättningarna under den epok, som låg mellan de två världskrigen, framför allt vid tidpunkten för det fascistiska maktövertagandet. Med mycken åskådlighet framställer författaren den fascistiska aktivismens metoder. Utan tvivel har den i hög grad grundat sig på personliga observationer och erfarenheter. Av utomordentligt intresse är betraktelserna över Mussolinis andliga omvandling och kyrkans förhållande till fascismen. Boken ändrar som nämnts 1934 och behandlar alltså icke Mussolinis katastrofala utrikespolitik, som ledde till fascismens sammanbrott. Silone gav dock övertygande bevis på de tilltagande sociala inrepolitiska motsättningar, som påskyndade katastrofen.

»Die Schule der Diktatoren» är ett innehållsrikt mellanting mellan politisk lärobok och roman. I dialogform debatterar författaren i sin bok de talrika frågorna rörande diktatorernas uppkomst i Europa efter första världskriget. Samtalen föras mellan följande tre personer: en amerikan mr Döbbl Juh, bakom vilken pseudonym döljer sig en amerikan, vilken många hållit Amerikas blivande diktator; hans följeslagare och rådgivare, den berömda amerikanska professorn Pickup, och den italienska politiska emigranten Thomas. Amerikanaren företar en studieresa till Europa för att bekanta sig med de metoder, som på snabbaste sätt kunde föra honom till rodet. Hans rådgivare, professor Pickup, vet allt, som står i böcker men eljest platt intet. Som kammarlärd är han alltså världsfrämmande. Den blivande diktatorn blir emellertid ej klok på hur han snabbast skall nå sitt mål. Tillfället sammanför de båda amerikanerna med den italienska emigranten, och mellan dem uppstår dialoger, som räcka flera dagar å rad. Under dessa diskussioner, där italienaren för ordet, kannstöps ingående och i medryckande form de psykologiska, politiska, sociala och ekonomiska orsakerna till uppkomsten av de europeiska diktatursystemen. Tämligen bred marginal ägnas åt de tekniska metoderna som diktaturmakterna begagna. Thomas illustrerar sina skarpsinniga argument med aktuella exempel ur den politiska praxis, som tillämpas i Tyskland, Italien och Sovjetryssland samt i andra länder. Italienaren ger ett klart och otvetydigt svar på den fråga, som åter och åter sysselsätter sinnena: »Hur är det möjligt, att diktatorsystem kunna uppstå och hålla sig vid makt flera år i Europa?» Faktorerna skildras med stor åskådlighet — hur den senaste utvecklingen i Europa lett till en moralisk kris. Italienaren tar med all bestämdhet avstånd från diktaturideologien både till höger och vänster och avlägger en högtidlig bekännelse till demokratin och friheten, vars triumf inom en nära framtid han icke betvivlar.

På senare år har Ignazio Silone inte utgivit några arbeten av politisk natur. Han har uteslutande ägnat sig åt skönlitteraturen. Som

författare av rang erkändes Silone först genom sin roman »Fontamara», som utkom redan för 15 år sedan och med begeistring mottogs av europeisk kritik. I själva verket var denna bok den första sociala romanen i nyare italiensk litteratur. Den skildrar med inträngande patos och stark konstnärlig kraft de syditalienska böndernas tröslösa tillvaro i byn Fontamara och hur befolkningen får uppleva fascisternas hänsynslösa fälttåg. Romanen utkom först i Italien men förbjöds av fascistregimen. Det dröjde emellertid inte länge förrän boken nått en stor spridning i skilda länder. Den har översatts till över 20 språk och utgavs redan 1934 på svenska av Tidens förlag. Trots de många år, som förflutit sedan dess, har boken icke förlorat något av sin levande friskhet och realitet. Man läser den än i dag med spännt intresse.

Italiens sociala och politiska förhållanden under de senaste årtiondena i fascistisk regim behandlas av Ignazio Silone i »Bröd och vin» (Bonniers, 364 sidor) och »Der Samen unterm Schnee» (Fröet under snön) (Verlag Oprecht, Zürich—New York, 428 sidor). Dessa förträffliga sociala romaner äger den utpräglade realismens karaktäristika. Det kanhända förvånar många svenska läsare men motsvarar icke desto mindre den bittra verkligheten. Båda romanerna, vilkas händelseförlopp äro starkt förbundna med varandra, ha ett starkt autobiografiskt inslag. Personliga upplevelser och iakttagelser skänkte författaren tacksamt stoff för hans dramatiska skildringar. Händelserna i »Bröd och vin» utspelar sig åren närmast före Italiens överfall på Abessinien och under italiensk-abessinska krigets första stadium. Mussolini ruvade på den fantastiska planen att grunda ett romerskt världsimperium. Vid denna tidpunkt återvände den italienske socialisten Pietro Spina, romanens huvudfigur, till Italien och gjorde till sin uppgift att bedriva propaganda mot det fascistiska systemet. Självfallet var han fullt på det klara med att han genom sin revolutionära verksamhet utsatte sig för faran att bli häktad och eventuellt torterad. Men hans vilja att befria det lidande folket var starkare än hans omsorg om sin personliga säkerhet. Därtill medverkade också hans längtan att återse hemlandet efter en tillvaro som politisk flykting. Motiven för sin hemkomst formulerar han i »Bröd och vin» på följande sätt: »Jag riskerar visserligen att hamna i fängelset, men den risken är inte stor nog att hålla mig borta från mitt eget land. Jag är internationalist men utanför mitt eget land känner jag mig som en fisk på det torra. Jag har fått nog att vara emigrant, jag har inte tålmod.»

Pietro Spina, som var efterlyst hos polisen, kunde naturligt nog inte under sitt eget namn röra sig fritt i landet. Han uppträdde därför förklädd till prästman och antog namnet Don Paolo Spada. Hans prästerliga ornat tjänade så att säga som en legitimation för hans personliga immunitet. I egenskap av präst kunde Don Paolo Spada relativt lätt komma i kontakt med skilda samhällslager, studera deras levnadsomständigheter och det fascistiska systemet. Som präst vann han bondebefolkningens förtroende, vilket han lade stor vikt vid. Dock måste han givetvis under vissa omständigheter — vid det illegala

arbetet, vid sammankomsterna med arbetare o. s. v. — lägga av sin prästerliga skrud och ersätta den med en civil kostym. Spinass politiska program kan sammanfattas med några ord: »En ny revolution.» Med en revolution förstår han sanningen, ingenting annat än sanningen. Framför allt måste lögnen avslöjas, lögnen, på vilken det fascistiska våldsregementet baserar sig. Folket skall få veta sanningen: först då kan vägen jämnas till friheten.

Pietro Spina alias Don Paolo Spada finner ett mycket kritiskt tillstånd i sitt hemland. Hans forne skolkamrat, läkaren Nunzio Sacca, beklagar sig över den mänskliga existensens ovisshet i detta land: »Man lever provisoriskt. Man tycker, att man tills vidare för en bedrövlig tillvaro, att man tills vidare måste inskränka sig, att man tills vidare också måste förödmjuka sig, men att allt detta är provisoriskt: en dag skall det verkliga livet börja. En dag! Vi bereder oss redan på att dö med den sorgen, att vi aldrig har fått leva.» Anmärkningsvärt är framför allt följande iakttagelse, som läkaren gör: »Även medlemmarna i regeringspartiet, som utnyttjar fördelarna av sitt medlemskap, måste leva i intriger och är äcklade av den rådande dumheten. Även de lever i det provisoriska, lever i väntan.»

Ett skakande intryck gör skildringen av nöden bland bönderna, s. k. cafoni, som upptar en betydande del av romanen »Bröd och vin». Här härskar armod, okunnighet, vidskepelse och likgiltighet. Bonden Giacinto Campobasse berättar för prästen Don Paolo Spada om sitt förtvivlade läge i följande ordalag:

»Min skörd är ödelagd. Stormen har ryckt upp allting med rötterna. Min åker ser ut som en ruinhög. Det skulle bli första gången som jag fick skörda på min egen jord, och nu är den skörden förlorad. Den där åkern har varit min förbannelse. Jag avstod från att röka, jag slutade dricka, under de varma månaderna gick jag barfota, jag är klädd i trasor, jag lät en sextonårig dotter ligga och dö utan att kalla på läkare, utan att köpa läkemedel, utan att hämta prästen, jag levde på torrt bröd och spott, jag svettades blodsdroppar. Allt för den här jordbiten...» — »När jag hade köpt jorden, hade jag inte en styver i behåll. För att skaffa utsäde, ett par tunnor och en åsna, hade jag gjort skulder. Hur ska jag kunna betala skulderna, när skörden är härjad? Hur ska jag kunna köpa utsäde för nästa sådd?»

Det är en typisk bild, den gäller stora områden av landet. Till på köpet leder den oförnuftiga politiken till ytterligare försämring av böndernas kritiska läge. Än mer, varje form av privat hjälp omöjliggöres de facto: om en intellektuell underhåller sig med en cafoni misstänker polisen strax en eventuell politisk aktion, vilket kan medföra svåra följder för båda parter.

Den vanliga dagsransonen för bönderna i Pietrasecca, där Paolo Spada tillbringade en tid, var en bit majsbröd och en lök, dag för dag, vecka efter vecka. Böndernas primitiva levnadssätt och deras mentalitet överhuvud taget är fruktansvärd; cafonerna finna sig i sitt öde som »Guds straffdom». Tröst och uppbyggelse söka de endast och allenast i kyrkan trots de svåra besvikelser, som prästerna ofta bereda dem.

Under dylika förhållanden måste Don Paolo Spadas socialistiska propaganda bland bönderna bli så gott som fruktlös. Han måste gång på gång till sin förtvivlan konstatera sitt misslyckande. Knappt bättre framgång röner han bland arbetarna i Rom, då han startar sin illegala verksamhet, fastän den inte går ut på något annat än att knyta förbindelser med några personer, som äro villiga att vidarebefordra flygblad då och då. Större revolutionära organisationer var det ej lönt att eftersträva. Knappt hade en grupp bildats förrän den avslöjades och medlemmarna kastades i fängelse. Ett fruktansvärt hot för den underjordiska verksamheten voro de agenter och provokatörer från det fascistiska lägret, vilka nästlade sig in i de konspirativa organisationerna och utlämnade medlemmarna. Tortyr av de häktade revolutionärerna vid förhören var ingen sällsynt företeelse. Till följd av dessa brutala polisförhör bröts ofta nog de häktades motståndskraft. I en dylik situation berätta de allt, vad de veta. »Därför äro vi fortfarande vid början», berättar arbetaren Bolla för sin kamrat Spina.

Spina försökte utforska den andliga omvandlingen och de ideologiska grundvalarna för den fascistiska staten. Intressant är den förklaring, som den forne socialisten och advokaten Zabaglione ger honom:

»Den officiella sanningen är denna: Här regerade bolsjevismen. Följaktligen blev religion och moral och privategendom trampade under fötterna. Sedan kom Etcetera Etcetera, och då återupprättades religion, moral och privategendom.»

Upprörd över denna fascistiska propagandaversion bad Spina advokaten om ett vittnesbörd om sakernas verkliga läge. Då får han svaret:

»Den officiösa sanningen är denna: här regerade hungern och okunnigheten. Det stackars folket börja sluta sig tillsammans i fackföreningar. Då kom Etcetera Etcetera och förstörde fackföreningarna men inte hungern, för den har bara ökat under tiden.»

Det är karakteristiskt för förhållandena i landet och icke minst för fasciststatschefen själv, att Mussolinis ungdomsskrifter förbjödos!

Bland de många gestalter, som tecknas i romanen, framträder särskilt en fascinerande personlighet, Spinans forne lärare, religionsfilosofen Don Benedetto. Han intar en oavhängig hållning gentemot det fascistiska systemet och fördömer avgjort myndigheternas våldsåtgärder. Lika skarpt kritiserar han kyrkans opportunistiska hållning till fascismen. Don Benedettos reflexioner över moralens förfall i den fascistiska staten och kyrkans åtskilligt betänkliga roll speciellt vad det gäller Vatikanen hör till »Bröd och vins» bästa kapitel. Då denne ärlige och tappra gudstjänare Benedetto inte gjorde någon hemlighet av sin övertygelse stämplades han av makthavarna som statsfiende och övervakades med största stränghet. Slutligen faller han offer för den fascistiska brutaliteten: gift blandas i hans nattvardsvin. (Som bekant begå katolska präster nattvarden för församlingens räkning.)

Spina själv måste fly på nytt, då hans uppehållsort röjdes för polisen. Han höll sig undan för en kort tid för att återigen dyka upp. Hans vidare öden skildras i »Fröet under snön». Denna roman bildar emellertid ett avslutat helt. (Boken recenseras här på grundval av den i Schweiz utkommande tyska upplagan, och det vore önskvärt, om den svenska översättningen av romanen icke lät vänta på sig.)

Den förrymde Pietro Spina förklarades försvunnen. I själva verket befann han sig hos sin farmor Donna Maria Vincenza, där han höll sig dold långa månader för att inte råka i polisens händer. Trots allt har han tillfälle att träffa åtskilliga människor och göra intressanta iakttagelser. Han är som i romanen »Bröd och vin» huvudgestalt även i »Fröet under snön». Andra markanta figurer i romanen äro den nämnda Donna Maria Vincenza och den sympatiska frihetssinnade organisten Don Severino. Men också hjältarna av andra ordningen väcka icke ringa intresse, i synnerhet som typer i det fascistiska samhället. Här figurerar fascistiska fackföreningssekreterare, statstjänstemän av större och mindre format, regeringstalare, fria intellektuella, präster, lantjunkare, hantverkare o. s. v. Alla tecknas med livlig penna. Händelserna i romanen utspelas vid tiden för andra fasen i italiensk-abessinska kriget, då segerruset behärskade sinnena och de fascistiska maktavarna kände sig starka och säkra.

Till skillnad från »Bröd och vin», där böndernas liv erhöll en dominerande plats, ägnar sig »Fröet under snön» huvudsakligen åt det fascistiska statmaskineriet; systemets institutioner och representanter föras fram på ett mästerligt sätt i frihet. Skildringen demaskerar den fascistiska statsbyggnaden: fascismen genomströmmas i alla sina yttringar av strebermentalitet, korruption och intolerans. Don Severino berättar med förtrytelse i stämman om hur samhällets moraliska lagar skakas i sina grundvalar och anför vid ett samtal med mästern Eutimio bl. a.: »Så djupt har vi sjunkit i detta land, att två människor, som ofta träffas utan att vara släkt eller utöva samma yrke, ha samma affärer eller åtminstone samma laster, två människor som vi, mästern Eutimio, som ofta ses tillsammans i dessa tider, utan vidare tilldra sig överhetens misstänksamhet. Livet omkring oss blir för varje dag kallare, råare, gemenare, gruvligare, och för varje dag växer i mitt hjärta en längtan efter mänskligare, hövligare, mindre självupptagen och mera deltagande samvaro.»

Statsmakternas politik syftar till att skapa misstro och fiendskap människor emellan. De splittras som atomer, ty i den mänskliga solidariteten ser fascismen en fara. Don Severino klagar: »I detta olyckliga land är vänskapen lika sällsynt som uppriktighet och mod, och det som i dag kallar sig med detta ärevördiga gamla namn är blott erbarmligt surrogat: banalt kryperi eller gement Camorra, spetsborgarskap.»

Människorna utsättas icke blott för politisk kontroll från statens sida, de göras också i vittgående utsträckning ekonomiskt avhängiga av staten. För att göra denna avhängighet så effektiv som möjligt utnämns många nya statstjänstemän — eller för att tala med Donna Vincenza: Camoraglianer. Den något exalterade tant Eufemia tar bladet

från munnen och säger vad hon tänker om statens högsta makthavare: »Regeringarna av i dag äro själva blott benådade spetsbovar.»

En stor roll spelar regeringstalarna för statsapparaten. De ha ett av de enklaste yrkena i detta arma land. Deras uppgift består i att höja alla planer och aktioner, som inspirerats av myndigheterna, till skyarna. »Landet regeras av pratmakare», anmärker Don Severino sarkastiskt. Talen äro inte blott skrupellösa utan ofta också groteska. Så talas t. ex. vitt och brett om »nationell mystik» och »fosterlandets hemlighetsfulla gudom», alltså om saker och ting, som även för propagandisterna måste vara höljda i dunkel.

Den ädla Donna Maria Vincenza, för vilken heder och rättvisa inte bara är tomma ord, är djupt bekymrad över Pietros öde. Fastän sonens socialistiska uppfattning alls icke tilltalar henne såras hennes rättskänsla av att han blir förföljd för en humanistisk övertygelses skull. Hon gör därför till sin uppgift att utverka amnesti för honom. Hon fordrar emellertid en hedersam amnesti utfärdad av de högsta myndigheterna. En nådeansökan till konungen eller diktatorn är mot hennes övertygelse och hon avböjer helt enkelt att skriva under ett dylikt dokument. På sin mödosamma vandring för rättvisans sak sammanträffar hon med folk i skilda sociala läger och bekantar sig med talrika instanser. Hennes iakttagelser och betraktelser kasta ett skarpt ljus över landets politiska förhållanden. Alla hennes ansträngningar för att åstadkomma en amnesti för Pietro Spina bli resultatlösa. I detta land kan hon inte finna rätt och rättvisa.

Trots alla prövningar blev Pietro Spina sina ideal trogen. Han slöt brödraskap med några likasinnade och värdade sorgfälligt dessa förbindelser. Och det betydde mycket i denna dystra stat, där vänskap människor emellan var vid vite förbjudet.

Den 25 juli 1943, då en ambulansvagn med den störtade diktatorn Mussolini rullade genom Roms gator, erhöll det italienska fascistiska systemet ett slag, som det aldrig mer skulle hämta sig från. De avslöjanden om fascismen, som offentliggjordes efter revolten, bragte nya bevis för att Silones skildringar i romanform motsvarade verkligheten.

KORT OM BÖCKER

F. A. Hayek, *Vägen till trälldom*, tillhör de mest beaktansvärda inläggen i den ekonomiskt sociala debatt, som nu bragts till sin spets. Förf., nu professor i England men tidigare österrikare, skärskådar det ena centrala problemet efter det andra ur de gamla, liberala frihetsidéernas synpunkter. Sällan underkastas planhushållnings- och statsdirigeringsprojekten en så obarmhärtigt avslöjande belysning. Måhända skjuter förf. ibland över målet i sin strävan efter konsekvens och kanske underskattar han de ekonomiska frågornas sociala accent. Men med inlevelsens rätt och logikens makt begrundar han fast och elegant den borgerliga livs- och frihetsåskådnings. Den som vill förstå vad på lång sikt dagens strid om samhällsordningen gäller bör inte försumma att konfrontera sig med denna inträngande bok, tillägnad »socialister i alla partier».

E. H.